

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

Școala Doctorală

„Studii de Populație și Istoria Minorităților”

***Între ideologie și propagandă: presa
românească din anii '80***

Rezumat teză de doctorat

Conducători de doctorat:

Prof. univ. dr. Cornel Sigmirean

Conf. univ. dr. Ion Cârja

Student-doctorand:

Corina Elena Hațegan

Cluj-Napoca, 2017

CUPRINS

INTRODUCERE.....	4
1.Propaganda ca mijloc de disimulare a realității.....	22
1.1. Politică și propagandă: considerații generale.....	22
1.2.Propaganda și începutul regimului comunist în România	30
1.3.Direcții ale propagandei în regimul Ceaușescu	38
1.4. Mecanismele propagandei în „Epoca de Aur”.....	49
2. Presa românească în anii '80 – dimensiunea cantitativă	61
3. De la liberalismul limitat la dictatură: anii '65-'70 versus '80-'89 reflectați în presă ...	72
4. „Pericolul extern” în „Epoca Ceaușescu”.....	92
4.1.Reprezentări ale alterității – „noi” și „ceilalți”	92
4.2. „Bun” și „rău”/Est și Vest: imperialism, „agenturi străine” și spionii în presa anilor'80.....	100
5. Critica societății capitaliste.....	123
6. Lupta pentru pace și dezarmare – deziderat universal sau discurs propagandistic?.....	139
7. „Societeatea socialistă multilateral dezvoltată”- între adevăr și ficțiune propagandistică	151
8. Propagandă și familie. Presa și ipostazele familiei ideale în comunism	171
9. Cultul personalității și propaganda: Ceaușescu – „tată” și „fiu” al poporului român ...	204
10. Revista „Cinema” – între cultură și propagandă	227

11. Presa străină despre România anilor '80	245
12. „Azi în Timișoara, mâine în toată țara” ! Propaganda în presă de la dictatură la democrație	259
12.1. De la cenzură la libertatea de exprimare: profesia de jurnalism înainte și după 1989. Aspecte memorialistice	269
13. Aspecte ale propagandei în presa locală din România anilor '80. Studiu de caz: ziarul „Steaua Roșie” din Tîrgu-Mureș	278
CONCLUZII.....	289
BIBLIOGRAFIE	299
ANEXE.....	305

Cuvinte cheie: comunism, România, Nicolae Ceaușescu, presa scrisă, propaganda, , lupta pentru pace, „omul nou”, cultul personalității, cinematografia, presa străină, „Geniul Carpaților”, familia în comunism etc.

Lucrarea își propune un studiu sistematic asupra fenomenului propagandei din ultimul deceniu al totalitarismului din România comunistă, anii 1980-1989.

Diversele interpretări date propagandei, în diferite perioade ale istoriei, cariera înregistrată de fenomenul propagandistic în regimurile totalitare, dar și în regimurile democratice, ne sugerează complexitatea fenomenului propus spre analiză. Ca urmare, cercetarea propagandei, așa cum s-a reflectat ea în presa românească din perioada 1980-1989, temă a studiului de față, reprezintă un demers complex, atât ca metodologie de cercetare, cât și ca interpretare.

În scopul de a ilustra cât mai bine diferențele dintre propagandă și realitate am avut în vedere studiul presei din România, din anii 1980-1989, precum: *Scînteia*, *Scînteia Tineretului*, *România Liberă*, *Lumea*, *Femeia*, *Săptămâna internațională*, *Cinema*, *Steaua roșie*, dar și presa occidentală: *L' Unità*, *La Stampa* sau *The New York Times*.

Pentru a evidenția cât mai precis amploarea fenomenului propagandei regimului comunist am decis să detaliem cercetarea noastră în mai multe capitole, fiecare subiect sau temă ilustrând mecanismele propaganda utilizate în presa scrisă.

Primul capitol al cercetării noastre urmărește aspecte care țin de teoria propagandei, dar și de psihologia maselor sau a grupurilor și mecanisme ale propagandei în regimul comunist, sub conducerea lui Nicolae Ceaușescu. Pornind de la afirmația lui Jacques Ellul care spunea că „individul nu trebuie lăsat să-și revină, să se adune, să rămână neatins de bagheta magică a propagandei”¹, constatăm că propaganda este mult mai mult decât o manipulare a creierelor oamenilor, acesta trebuie să acționeze nu doar în conformitate cu intereselor propagandiștilor, ci și cu mediul în care urmează să fie implementată.

¹ Jacques Ellul, *Propaganda. The formation of men's attitudes*, ed. Vintage Books, New York, 1973 (first edition in 1965), p. 17.

Unul dintre instrumentele utilizate de către propagandă este promisiunea unui viitor strălucitor, dat fiind faptul că, psihologic vorbim, omul este înclinat să dea crezare celui care îi va oferi viziunea cea mai frumoasă despre viitor. Nu doar perspectiva unui viitor frumos îl va face pe om să acționeze conform intereselor propagandei, ci și teza „adevărul este de partea noastră”, astfel, oamenii fiind convinși că urmând pașii impuși de propagandă va duce negreșit la un viitorului mai bun.

Un alt teoretician al propagandei, Edward Bernays, s-a oprit asupra studiului manipulării ideilor, considerând că „mințile noastre sunt modelate, gusturile sunt formate, ideile ne sunt sugerate, în mare parte de oameni de care nu am auzit niciodată”², propaganda având capacitatea, în final, să influențeze cele mai neînsemnate decizii pe care le iau oamenii. Deciziile, fiind de multe ori, alegerea dintre câteva opțiuni puse la dispoziția omului tot de către propagandă, pentru ca acesta să aibă impresia controlului asupra alegerii. Pe de altă parte, Serge Moscovici³ și Gustave LeBon⁴ tratează printre altele, o altă trăsătură a propagandei, adică aceea de a acționa atât asupra individului, cât și a grupului, pentru fiecare dintre aceste cazuri existând instrumente eficiente.

Alfred McClung Lee și Elizabeth Briant Lee⁵ au propus, pentru un studiu mai eficient al propagandei, un set de indicatori-tehnici care dezvăluie secretele propagandei, aceștia fiind: „trenul mulțimii” (*bandwagon*) „generalități sclipitoare” (*glittering generality*), „transferul” „etichetarea”, „prezentarea selectivă a informației” „mărturia” (*testimonial*) „oameni din popor” (*plain folks*), pe care, în cadrul capitolului, alături de alte mecanisme ale propagandei, îi analizăm în raport cu presa anilor 1980-1989.

Capitolul al II-lea urmărește presa dintr-o perspectivă cantitativă punând în evidență modificările pe care regimul comunist le-a adus modului de funcționare a redacțiilor ziarelor. Ne-am oprit, în studiul nostru, asupra celor mai importante publicații ale vremii respective, prezentând câteva aspecte legate de istoricul publicațiilor, mărturii-interviuri ale celor care au participat la formarea ziarelor de partid, experiențe ale foștilor ziariști sau redactori. De

² Edward Bernays, *Propaganda*, Routledge, U.K, 1928, p. 9.

³ Serge Moscovici, *Psihologie socială sau mașina de fabricat zei*, Polirom, Iași, 1997.

⁴ Gustav Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Antet, București, 2012.

⁵ Alfred McClung Lee and Elizabeth Briant Lee, *Fine Art of Propaganda*, Harcourt, Brace and Company Inc. 1939.

asemenea, am remarcat și componenta juridică a presei, *Legea presei*, prin care, practic, publicațiile din România erau supuse regimului, adăugându-se, totodată, cenzura.

Capitolul al III-lea are în vedere modul în care, reflectat prin articolele de presă de-a lungul câtorva ani, România cunoaște o deschidere spre exterior, după 1968, și apoi o izolarea profundă în anii '80. Pentru acest capitol am analizat presa scrisă din perioada anilor 1965-1980, realizând un studiu comparativ asupra felului în care propaganda își schimbă strategia în perioada următoare, a anilor 1980-1989. Pornind de la „Primăvara de la Praga”, România a profitat de acest moment pentru a câștiga un renume pe scena internațională, iar Nicolae Ceaușescu se erijează într-un conducător comunist cu „față umană”. Ziarele acestei perioade se remarcă printr-o propagandă care susținea acțiunile cehoslovacilor, „trăinicia și vitalitatea prieteniei româno ceho-slovacă s-au afirmat din nou în decursul acestei ultime săptămâni, când în Republica Socialistă Cehoslovacă s-au petrecut evenimente deosebit de importante, când poporul cehoslovac a resimțit, poate mai imperios decât în alte împrejurări, nevoia de sprijin internațional”⁶, cât și dreptul popoarelor de a se conduce singure, pace sau politica nonintervenționismului.

Remarcăm din articolele din perioada '65 -'75 că pacea nu se realizează datorită „geniului conducătorului” român, așa cum sugera propaganda anilor '80, ci printr-o conduită potrivită acestor vremuri și printr-o atitudine care să promoveze colaborarea și armonia între state.

De asemenea, din discursurile oficiale reiese faptul că prin optarea pentru calea socialismului popoarele au cea mai mare șansa nu doar să se dezvolte, dar și să înainteze în această politică a pacifismului. Tot în această perioadă anterioară anilor '80, articolele promovează mai degrabă calea socialismului, Nicolae Ceaușescu și Partidului sunt instrumente prin care poporul înaintează pe această cale; cultul personalității fiind mai puțin relevant.

Al IV-lea capitol urmărește modul în care propaganda utilizează presa scrisă pentru a evidenția diferențele dintre societatea comunistă și cea capitalistă, dar și crearea unei imagini cât mai credibile a „pericolului extern”. Întotdeauna imperialist, exploatare, burghez, capitalist etc., „pericolul extern” se manifestă și mai puternic, arătau articolele din ziar, datorită reușitelor comunismului ori ale „Epocii Ceaușescu” care reprezentau culminarea

⁶ *Solidaritate frățească* în „Lumea”, 25 iulie 1968, p. 6.

comunismului în România. Articole prezintă, de pildă, dezvoltare orașelor prin titluri precum „În nouă zile cât într-un an întreg”⁷ sau dublare recoltei în agricultură, „Culturi duble pe toate suprafețele planificate”⁸, toate reușitele având același motiv și anume: „Epoca Ceaușescu”, *cea mai bogată epocă în din punct de vedere social și economic*.

Învățământul românesc, cercetarea, sportul, artele sunt, de asemenea, des amintite în ziarele comuniste, iar creațiile culturale aveau în vedere această superioritate a poporului român care se datora, de această dată, conducătorului său și a anilor de prodigioasă cărmuire a țării: „Vă adresăm din inimă,[...] cele mai calde sentimente de dragoste și recunoștința pentru tot ceea ce ați făcut și faceți spre binele poporului nostru [...]”⁹

Are loc, totodată, o demonizare a „celuilalt” care, mai înainte de toate, aveau rolul de a-l face pe cititor să fie convins că banii sau libertinajul reprezintă într-adevăr cel mai mare rău posibil. Sistemul de învățământ capitalist este descris ca fiind, precum toate celelalte sisteme capitaliste, unul inutil deoarece singurul lucru pe care îl face este să producă șomeri, iar săracii nu au acces la învățământ sau servicii medicale.

Occidentalii trăiau, însă, conform propagandei comuniste, repercusiunile unei economii capitaliste, a unui sistem rapace și egoist. Cotidianul „Scînteia” publică fragmente, uneori scoase din context, din ziare precum „Times”, „Wall Street Journal” etc. care atrăgeau atenția asupra problemelor economice și sociale, iar titlurile¹⁰ românești sugerează cu mare însuflețire ororile vieții capitaliste. Toate aceste articole aveau menirea de a fi un avertisment, „pericolul extern” fiind, din perspectiva propagandei, mai prezent decât altă dată.

Această societate descrisă de către presa românească și care se află pe punctul autodistrugerii reprezintă tema capitolului al V-lea. Utilizând articole din presa străină sau informații proprii, uneori scoase din context, propaganda expunea imaginea lumii occidentale, a lumii capitaliste, a unei societăți potrivnică omului. Sunt evidențiate probleme precum șomajul, sărăcia, lipsa locuințelor, suferința copiilor care nu își permit să urmeze cursurile unei școli etc., toate acestea conturând imaginea unor țări unde politicile sunt realizate în favoarea

⁷ George – Radu Chirovici și Gheorghe Cîrstea, *În nouă zile cât într-un an întreg*, în „Scînteia”, 5 iulie 1985, p. 1.

⁸ *Culturi duble pe toate suprafețele planificate*, în „Scînteia”, 5 iulie 1985, p. 1.

⁹ Agerpres, *Manifestări politico - educative și cultural – artistice consacrate implinirii a 20 de ani de la la IX – lea Congres al partidului*, în „Scînteia”, 5 iulie 1985, p. 5.

¹⁰ *Realități dramatice ale societății bazate pe exploatare, inechitate și discriminări*, în „Scînteia”, 27 februarie 1988, p. 6.

celor bogați, nu în favoarea tuturor. Astfel, preciza un articol: „Bogații devin tot mai bogați - săracii tot mai săraci. O concluzie căreia realitățile lumii capitaliste îi aduc dincolo de fascinația înșelătoare a vitrinelor societății de consum [...]. Criză economică, cu tot cortegiul ei de implicații șomaj, recesiune, inflație, criza monetară nu face decât să pună și mai puternic în evidență flagrantele inechități de ordin social, economic, cultural ce caracterizează rânduirea capitalistă.”¹¹ Descrierea acestei societăți trebuia să fie destul de potrivită pentru ca, în primul rând, cititorii să concluzioneze că, în ciuda neajunsurilor din România, viața în societățile capitaliste este chiar și mai grea, iar în al doilea rând, să nu își dorească să părăsească țara sub nicio formă.

Capitolul al VI-lea tratează tema păcii, temă care devine un *lait motiv* al „Epocii Ceaușescu”, regăsită, de altfel, nu doar în presă, ci chiar și în manualele școlare, luările de cuvânt cu ocazia anumitor evenimente, parade sau manifestații dedicate pacifismului etc. În lupta pentru pace se implică toată populația țării inclusiv femeile și copiii, oamenii de știință, actori etc., iar exemplul de luptător pentru pace nu avea să fie altul decât Nicolae Ceaușescu, presa vremii expunea acest exemplu prin numeroase articole precum: „Animați de minunatul dumneavoastră exemplu ne exprimăm legământul suprem de a acționa [...] pentru înfăptuirea neabătută atât a politicii interne și externe a partidului și statului nostru pentru apărarea păcii – cauză scumpă a întregii omeniri.”¹²

Aflăm, de asemenea, că politicile privind dezarmarea și pacea, nu erau elaborate de grupuri de specialiști, cercetători, diplomați sau politicieni, ci doar de *mintea iscusită* a conducătorului Nicolae Ceaușescu. *România o țară a păcii, iar președintele un geniu al păcii* este imaginea pe care propaganda comunistă o construia atât pentru cei din țară, cât și pentru cei din afara ei, imagine care era susținută, așa cum ne relatează presa, chiar de ecourile internaționale apărute ca urmare a publicațiilor soților Ceaușescu.

Cel de-al VII-lea capitol evidențiază modul în care, prin articolele de presă, propagandă încerca să contureze societate nouă, „omul nou”. Ca urmare a acestui *proiect uman*, au apărut tipologii ale omului nou comunist: muncitorul, activistul de partid, femeia mamă și muncitoare etc., promovându-se, totodată, un anumit tip de gândire, comportament sau raportare la evenimentele înconjurătoare.

¹¹ Mariana Săsărman, *Grupaj Realitățile vorbesc*, în „Scînteia”, 24 ianuarie 1980, p. 6.

¹² Virgiliu Tătaru, *Pacea, voința supremă a întregului popor român*, în „Scînteia”, 2 iulie 1985, p. 3.

Unul dintre primii pași în înfăptuirea noii societăți era respectarea indicațiilor *prețioase* care provin de la însuși șeful statului, nu pentru că muncitorii nu avea cunoștințele necesare, ci pentru că Nicolae Ceaușescu s-a dovedit un vizionar cu o atitudine profund umanitară. Devotamentul pentru umanitate, trăsătură care îi întregea cultul personalității, era promovat de către propagandă ca fiind definitorie pentru noua societate, iar acest atașament trebuia să fie imitat de către toți membrii societății care astfel participau, în final, la „propășirea societății socialiste”.

Capitolul al VIII-lea completează capitolul anterior și are ca temă familia și ipostazele ideale în perioada comunistă. Pentru realizarea acest capitol am utilizat pe lângă presa de informații generale, articole din revista „Femeia”. Ne-am propus, așadar, să evidențiem modul în care propaganda, utilizând presa scrisă, a încercat să impună o anumită viziune privind bunul mers al lucrurilor într-o familie, despre rolul pe care trebuie să îl aibă copilul, tânărului în comunism și despre rolul femeii în societatea comunistă

Propaganda, prin articolele de presă, crease o dihotomie a tipurilor femeie, avem, ca urmare, *femeia comunistă* și *femeia occidentală*. Pentru a susține această diviziune, propaganda prezenta practicile feminine occidentale în antiteză cu cele ale femeilor comuniste, cele din urmă materializându-se în exemple ale femeilor ideale expuse în articolele din presă. De pildă, pe lângă calitățile feminine, femeia comunistă, trebuia să aibă o educație politico-socială, să fie conștientă de evenimentele care o înconjoară și să considere că „indicațiile și îndemnul secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu reprezintă o chemare - apel către toți fiii acestei țări, către milioanele de femei ale acestor meleaguri, de a asigura armonia, forța și tinerețea națiunii, din dragoste față de familie și copii, față de patrie, din răspundere față de viitorul poporului.”¹³

Al IX-lea capitol arată modul în care cultul personalității s-a materializat prin articolele de ziare contribuit la crearea imaginii a lui Nicolae Ceaușescu. Se poate observa, în presă, că propaganda creată în jurul președintelui ia o deosebită amploare în special în zilele premergătoare realegerii sale în fruntea țării, cu ocazia unor aniversări naționale sau activități de o importanță mai mică precum o vizită într-un oraș, dar care primește o însemnătate deosebită.

¹³ Silvia Netcu, *Înaltă îndatorire patriotică pentru asigurarea vigoriei și tinereții națiunii noastre*, „Femeia”, 1984, nr.4, p. 2.

Spontaneitatea poporului privind aprecierea lui Nicolae Ceaușescu se regăsea în articolele precum următorul: „Poporul care găsește întotdeauna memorabile, sugestive și inspirate pentru a da glas celor mai scumpe convingeri ale sale, a concentrat ideea unității întregii noastre națiuni, în jurul încercatului său conducător, în trei cuvinte de amplă reverberație afectivă: Partidul - Ceaușescu - România.”¹⁴

Adularea liderului de către masele de oameni avea un dublu scop, în primul rând, pentru externalizare, adică pentru capitaliștii care considerau regimul ceaușist unul dezastros, cât și pentru celelalte state socialiste, iar în al doilea rând, pe plan intern, se dorea promovarea ideii conform căreia liderul este iubit de cea mai mare parte a populației.

Capitolul al X-lea are ca subiect revista „Cinema”, propaganda fiind din ce în ce mai prezentă, în paginile acesteia unde se dezbăteau preponderent filme cu teme sociale și politice, omagiile aduse lui Nicolae Ceaușescu prin filme, filme biografice ale soților Ceaușescu etc. „Omul nou” se creează, prin urmare, și prin artă, inclusiv prin cea cinematografică, filmele politice, ideologice fiind considerate ca având un puternic rol educativ. Activistul de partid era, într-un fel sau altul, una dintre ipostazele „omului nou”, pentru că, înainte de toate, „omul nou”, în viziunea propagandei, trebuie să fie un exemplu al promovării principiilor comuniste.

Paginile revistei „Cinema” susțineau propaganda prin misiunea care i-a fost consacrată, adică aceea de a aduce în fața cineaștilor un fapt care nu mai trebuia demonstrat, acela că progresul societății comuniste înseamnă și progresul filmului. Cu toate acestea este frecvent amintit faptul că toți, de la scenariști, regizori până la actori, au primit sarcina de a răspândi, prin mesajul lor cinematografic, progresul societăților socialiste.

Cercetarea noastră cuprinde, de asemenea, o analiză a situației României reflectată în presa străină în ani 1980-1989, concretizată capitolul al XI-lea. Presa străină ne prezintă o imagine a unei societăți aflate în pragul colapsului, în ciuda eforturilor presei românești și a propagandei de a înfățișa o Românie perfectă și sănătoasă, aceasta remarca stadiul avansat decăderii. Într-adevăr, avem prin presa străină imaginea unei țări bolnave și suferinde care și-a pierdut farmecul de odinioară, atunci când era numită „Grânarul Europei”, iar capitală era supranumită „Parisul Estului”.

¹⁴ Alexandru Cebuc, *Ctitorind România prezentă, întemeind România viitoare*, în Almanahul „Săptămîna”, 1986, p. 15.

Cu alte cuvinte, presa străină observa existența, acum, a unui tărâm real al bogățiilor naturale care se transformă sub ochii tuturor și sub directivele liderului, într-un tărâm sterp. Neproductiv nu era considerat doar sistemul economic sau agricultura, ci și planul intelectual sau sistem educațional care demult nu mai oferă randamentul cu care românii s-au consacrat pretutindeni, fiind un sistem al îndocrinării, cât și un sistem de sănătate care se laudă că oferă gratuități poporului, dar care este slab dotat și învechit.

Realitatea cotidiană ascunsă pentru exterior devenise o normalitate pentru români, însă pentru străini părea o atmosferă desprinsă din vremurile demult apuse. Ceea ce făcea, deja, parte din rutina zilnică: lipsurile, economia subterană, cenzurarea culturii etc., erau subiecte dezbătute și înfățișate societății libere, de către presa occidentală.

Penultimul capitol s-a orientat asupra ultimelor zile ale regimului lui Ceaușescu în România și asupra primelor zile ale presei libere. Am avut în vedere, în realizarea acestui capitol, nu doar ultimele numere ale ziarelor centrale de partid, ci și mărturiile ale celor care s-au aflat în redacțiile publicațiilor în momentul căderii regimului comunist. Aspectele memorialistice ne oferă, așadar, o imagine din interior asupra modului în care au reacționat ziaristii în momentul desființării cenzurii, asupra formării noilor redacții, cât și încercării de a recupera presa de sub auspiciile dictaturii comuniste.

Ultimul capitol, al XIII-lea, s-a dezvoltat sub forma unui studiu de caz al presei locale, mureșene, prin ziarul „Steaua roșie”. Acest studiu de caz, cât și studierea presei locale în general, dorește să vină în completarea imaginii presei din anii 1980-1989, oferind o viziune mai largă asupra publicațiilor din România.

Pe de-o parte, studierea presei locale ne-a arătat că publicațiile în cauză aveau două mari direcții: informații de interes național și cele de interes local, ceea ce era normal pentru standardul vremii. Pe de altă parte, considerăm important să amintim faptul că informațiilor locale li se acorda o mai mare importanță, spații mai mari, în timp ce cele de interes național se reduceau la spații mai mici, fiind, deseori, preluate din presa centrală. Totodată, am remarcat și o relaxare a limbajului, textele fiind, de multe ori, lipsite de expresiile consacrate, orientate spre nivelul cititorilor, acestea existând doar în articolele care făceau referire directă la Nicolae Ceaușescu sau la P. C. R.

Această lucrare se adresează celor care sunt interesați de istoria comunismului, a comunismului românesc și poate fi văzută, de asemenea, ca un exercițiu de analiză sau ca un

studiu de caz al presei românești din anii '80. Totodată, nu este o lucrare exhaustivă și reprezintă o radiografie a datelor prelucrate, în cazul de față presa românească, dar poate fi considerată un punct de plecare pentru cercetările viitoare care privesc mecanismele propagandei. Poate fi, de asemenea considerată, un studiu care privește aprofundarea informațiilor legate de istoria comunismului, utile atât cercetătorilor, cât și publicului larg.

Teme majore ale propagandei se regăsesc, așa cum am remarcat, și în paginile ziarelor, prezentând publicului o imagine ideală a societății socialiste multilateral dezvoltate.

BIBLIOGRAFIE

I. PRESA

Scînteia, 1968-1989

România Liberă, 1968-1989

Lumea, 1968-1989

Cinema, 1980-1989

Femeia, 1980-1989

L'Unità, 1980-1989

La Stampa, 1980-1989

The New York Times, 1980-1989

Steaua roșie, 1980-1989

II. CĂRȚI, STUDII, ARTICOLE

Albert Pierre, *Istoria presei*, Institutul European, Iași, 2002.

Andreescu Gabriel, Mihnea Berindei (editori), *Ultimul deceniu comunist: scrisori către Radio Europa Liberă*, Iași, Polirom, 2010.

Baradat Leon, *Ideologii politice. Origini și impact*, Polirom, Iași, 2012

Bernays Edward, *Propaganda*, Routledge, U.K, 1928.

Betea Lavinia, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Polirom, Iași, 2001.

Betea Lavinia, *Maurer și Lumea de ieri*, Dacia, Cluj Napoca, 2001.

Betea Lavinia, *Partea lor de adevăr*, Compania, București, 2008.

Betea Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Polirom, Iași, 2001.

Betea Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Polirom, Iași, 2001.

Betea Lavinia, *Stăpânul secretelor lui Ceaușescu. I se spunea Machiavelli. Ștefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, București, Adevărul Holdings, 2011.

Boari Vasile, *Proiectul uman comunist: de la discursul ideologic la realități sociale*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2011.

Boia Lucian, *Istorie și mit în conștiința națională românească*, Humanitas, București, 2010.

Boia Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, București, Humanitas, 1993.

Boia Lucian, *Miturile comunismului românesc*, Nemira, București, 1998.

Bosomitu Stefan, *Planificare, implementare, control. Apariția și dezvoltarea aparatului de propagandă comunist în România (1944-1950)*, in *Structuri de partid și de stat în timpul regimului comunist*, Anuarul IICCR, vol. III, Polirom, 2008.

Burakowski Adam, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, Polirom, Iași, 2011.

Buzilă Boris, *În prezența stăpânilor. Treizeci de ani de jurnal secret la România Liberă*, Editura Compania, București, 1999.

Caragea Cecilia, *Dialog cu Cornel Nistorescu*, Dacia, Cluj-Napoca, 2000.

Caragea Cecilia, *Dialog cu Stelian Tănase*, Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Câmpeanu Pavel, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Polirom, Iași, 2002.

Ceaușescu Mihaela M., *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, București, editura Meditații, 2004.

Cernat Paul, Ioan Manolescu, *Explorări în comunismul românesc*, 3 volume, Polirom, Iași, 2004.

Chaudet Didier, Florent Permentier, Benoit Pelopidas, *Imperiul în oglindă. Strategii de mare putere în Statele Unite și Rusia*, Codex, București, 2008.

Cioroianu Adrian, *Cea mai frumoasă poveste. Câteva adevăruri simple despre istoria românilor*, Curtea Veche, București, 2013.

Ciupală Alin, *Despre femeie și istoria lor în România*, Universitatea București, București, 2004, <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/anonimatulfemeii.htm>

Coman Mihai, *Mass media în România post comunistă*, Iași, Polirom, 2003.

Courtois Stephane, *Comunism și totalitarism*, Polirom, Iași, 2011.

Cristea Enache Daniel, *Octavian Paler-convorbiri cu Daniel Cristea Enache*, Polirom, Iași, 2012.

Crossman Richard (coord.), *Zeul care a dat greș*, Humanitas, București, 2010.

Deletant Dennis, *Ceaușescu și Securitate: Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, Humanitas, București, 1998.

Deliman Ecaterina, *Femeia, personalitate politica in societatea noastră socialistă*, Editura Politică, București, 1977.

Denize Bernard Eugen, *Propaganda comunistă în România 1948-1953*, editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2009.

Dima Nicholas, *Journey to Freedom*, Selous Foundation Press, Washington, DC, 1990.

Doboș Corina, Luciana M. Jinga, Florin S. Soare, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu*, Polirom, Iași, 2 volume, 2010-2011.

Domenach Jean – Marie, *Propaganda politică*, Institutul European, Iași, 2004.

Dumănescu Luminița, *Familia românească în comunism*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2012.

Durandin Catherine, *Nicolae Ceaușescu – adevăruri și minciuni despre un rege comunist*, Nemira, București, 1990.

Edelman Murray, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Polirom, Iași, 1999,

Ellul Jacques, *Propaganda. The formation of men's attitudes*, ed. Vintage Books, New York, 1973 (first edition in 1965).

Etzioni Amitai, *Societatea monocromă*, Polirom, Iași, 2002.

Gabanyi Ute Anneli, *Cultul lui Ceaușescu*, Polirom, Iași, 2003.

Geller Ernest, *Condițiile libertății*, Polirom, Iași, 1998.

Georgescu Vlad, texte antologate de Gelu Ionescu, *România anilor '80*, editura Jon Dumitru (colecția *Clio fără mască*), München, 1994.

Gheo Radu Pavel și Dan Lungu, *Tovarășe de drum. Experiența feminină în comunism*, Polirom, Iași, 2008.

Gheorghiu Mihai Dinu (coord), *Mobilitatea elitelor în România secolului XX*, Paralel 45, Pitești.

Goldstein J. și J.Pevehouse, *Relații internaționale*, Iași, Polirom, 2008.

Grancea Mihaela, *Trecutul de astăzi. Tradiție și inovație în cultura română*, Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2009.

Grunberg Laura, *Introducere în sociologia corpului. Teme, perspective si experiențe întrupate*, Polirom, Iași, 2010.

Hangiu, Ion *Presa Românească de la începuturi pînă în prezent. Dicționar cronologic 1790-2007*, București, Comunicare.ro, 2008.

Hayek Friedrich, *Drumul către servitute*, Humanitas, București, 1997.

Hurubean Alina (coord.), *Statutul femeii în România comunistă. Politici publice și viață privată.*, Institutul European, Iași, 2015.

Huxley Aldous, *Minunata lume nouă*, Polirom, Iași, 2011.

Kligman Gail, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Humanitas, București, 2000.

Le Bon Gustav, *Psihologia mulțimilor*, Antet, București, 2012 (1895) .

Marin Manuela, *Originea și evoluția cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989*, Editura Altip, Alba Iulia, 2008.

McClung Lee Alfred and Elizabeth Briant Lee, *Fine Art of Propaganda*, Harcourt, Brace and Company Inc. 1939.

Mocanu Marin Radu, *Cenzura comunistă*, Albatros, București, 2001.

Morgenthau Hans, *Politica între națiuni*, Iași, Polirom, 2007.

Moscovici Serge, *Epoca Maseilor*, Institutul European, Iași, 2001.

Moscovici Serge, *Psihologie socială sau mașina de fabricat zei*, Polirom, Iași, 1997.

Năstăsescu Violeta, *Elena Ceaușescu. Confesiuni fără frontiere*, Niculescu, București, 2010.

Neculau Adrian, *Viața cotidiană în comunism*, Polirom, Iași, 2004.

Nicolae Ceaușescu, *Romania pe drumul construirii societății multilateral dezvoltate*, Editura Politica, București, 1973.

Nistor Paul, *Propagandă și politică externă românească în secolul XX*, Institutul European, Iași, 2013.

- Nițescu M., *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, Humanitas, București, 1995.
- O'Shaghnessay Nicholas J., *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*, Manchester University Press, Manchester, 2004.
- Ometa Oana, Andra Motreanu, *Mistificarea academică în comunism: cazul „Ștefan Gheorghiu”*. *Formarea intelectuală a jurnaliștilor*, în „Sargetia”, 2011, 2, p. 501-514.
- Pacepa Ion Mihai, *Orizonturi roșii*, editura Venus, București, 1992.
- Pasti Vladimir, *Ultima inegalitate. Relații de gen în România*, Polirom, Iași, 2003.
- Petcu Marian, *Jurnalist în România - istoria unei profesii*, Editura Comunicare.ro, București, 2005.
- Petcu Marian (coord.), *Sociologia luxului*, Tritonic, București, 2015.
- Popescu Cristian Tudor, *Filmul surd în România mută. Politică și propagandă în filmul românesc de ficțiune (1912-1989)*, Polirom, Iași, 2011.
- Poptămaș Dimitrie, Mózes Júlia, *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972*, Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2000.
- Powask Ronald.F. , *Return to Armageddon. The United States and the nuclear arm race 1981-1999*, Oxford Univ.Press, New York, 2000.
- Precup Angela, "Steaua roșie" – the voice of the communist period in the Mureș County, articol publicat în volumul conferinței *Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, Arhipelag XXI Press, volumul nr.1, 29-30 mai 2014, Târgu Mureș.
- Precup Mihaela, *The Image of the Foreigner in Historical Romanian Comics under Ceaușescu's Dictatorship*, în Carolene Ayaka și Ian Hague, *Representing multiculturalism in Comics and Graphic Novels*, Routledge, 2015.
- Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*, 6 iulie 1971, editura Politică, București.
- Rad Ilie, *Limba de lemn în presă*, Tritonic, București, 2009.
- Rad Ilie, *Incursiuni în istoria presei românești*, Accent, Cluj Napoca, 2008.
- Radu Raluca-Nicoleta, *Instituții cultural în tranziție. Despre creativitatea în jurnalismul și Cinematografia din România, după 1944*, Nemira, București, 2011.
- Raoul Girardet, *Mituri și mitologi politice*, Institutul European, Iași, (1986), 1997.

Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 14 decembrie 1987, edit. Politică, București, 1987.

Raportul prezentat la Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român, Editura Politică, București, 1984.

Roșca Luminița, *Mecanisme ale propagandei în discursul de informare. Presa românească în perioada 1985-1995*, Polirom, Iași, 2006.

Rouquette Michel – Louis, *Despre cunoașterea maselor. Eseu de psihologie politică*, Polirom, Iași, 2002.

Saulea Elena, *Epopeea națională cinematografică*, Biblioteca Bucureștilor, București, 2011.

Schwartz George, *Politica și presa*, Institutul European, București, 2001.

Selejan Ana, *Glasul PATRIEI, un cimitir al elefanților în comunism*, Vremea, București, 2012.

Soare Florin S., *Politică și societate în epoca Ceaușescu*, Polirom, Iași, 2014.

Stânciugelu Ștefan, *Logica manipulării. 33 de tehnici de manipulare în politica românească*, editura C.H.Beck, București, 2010.

Șercan Emilia, *Cultul secretului. Mecanisme în cenzurii în propaganda comunistă*, Polirom, Iași, 2015.

Taylor Phillip M., *Munitions of the Mind: A History of Propaganda* - ediția a treia, Palgrave, New York, 2003 (1990).

Thom Françoise, *Limba de lemn*, București, Humanitas, 2005.

Tismăneanu Vladimir, *Despre comunism – destinul unei religii politice*, Humanitas, București, 2011.

Tismăneanu Vladimir, *Stalinism pentru eternitate*, Polirom, Iași, 2005.

Volkoff Vladimir, *Dezinformarea văzută din Est*, Pro editură și tipografie, București, 2007.

Waltz Kenneth, *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.

III. SURSE WEB

Arhiva online ” New York Times” <http://query.nytimes.com/search/sitesearch/>, accesat în 15 octombrie 2015.

<http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/anonimatulfemeii.htm>, accesat in 15 seprebrie 2015.

Jurnalul.ro, accesat în 3 ianuarie, 5 ianuarie, 20 ianuarie, 30 ianuarie, 24 februarie, 25 martie 2017 și 5 ianuarie 2015, 3 seprembrie 2015.

Adevărul.ro, accesat în 24 februarie 2017, 25 martie 2017 și 10 mai 2017.

Cuvântulliber.ro, accesat în 10 mai 2017.

Hypocrisia.ro, accesat în 25 martie 2017.

Historia.ro, accesat în 24 februarie 2017.

Romanialibera.ro, accesat 10 ianuarie 2017, 25 martie 2017.